

TYMIENIECKA ANNA TERESA – filozof, twórca pohusserlowskiej i poingardenowskiej odmiany fenomenologii, założycielka kilku towarzystw naukowych, w tym Światowego Instytutu Wyższych Studiów Fenomenologicznych, ur. 28 II 1923 w Marianowie (powiat Mława).

W 1945 zdała maturę w gimnazjum w Sosnowcu. W latach 1945–1947 studiowała filozofię na UJ pod kierunkiem R. Ingardena (zapoczątkowało to wieloletnią wymianę poglądów między T. i Ingardenem m.in. w korespondencji). W 1951 uzyskała na Sorbonie dyplom Études Supérieures de Philosophie. W 1952 obroniła doktorat z filozofii oraz nauk humanistycznych we Fryburgu (Szwajcaria). Tam spotkała J. M. Bocheńskiego, który wprowadził ją na forum ówczesnej europejskiej filozofii (m.in. do paryskiego Le Collège Philosophique). W latach 1951–1952 uczestniczyła w poświęconym E. Husserlowi seminarium w Louvain, gdzie zapoznała się z jego nieopublikowanymi rpsami. W latach 1952–1953 odbyła studia w Sociology and Political Science College of Europe w Brugii (Belgia), a w latach 1953–1954 w celu habilitacji studiowała w Niemczech na Uniwersytecie Saary. W 1954 przeniosła się do USA, gdzie prowadziła działalność akademicką na wielu uniwersytetach, m.in. na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley (1954–1955), Yale University (1956–1958), St. Johns’s University w Nowym Jorku (1970–1972).

T. jest redaktorem naczelnym założonej przez siebie w 1968 serii wydawniczej „Analecta Husserliana. The Yearbook of Phenomenological Research”, w której publikuje materiały z kongresów, sympozjów i konferencji filozoficznych oraz swoje prace (do 2008 ukazało się 97 vol.), a także czasopisma „Phenomenology Information Bulletin” (od 1985 „Phenomenological Inquiry. A Review of Philosophical Ideas and Trends”), którego wydawanie rozpoczęła w 1976 (do 2007 ukazało się 31 vol.) – publikuje w nim zwł. materiały dotyczące kierowanego przez nią międzynarodowego ruchu fenomenologicznego.

W 1969 w University of Waterloo zorganizowała pierwszy Międzynarodowy Kongres Fenomenologii, na którym wraz z innymi uczonymi powołała The International Husserl and Phenomenological Research Society oraz inne międzynarodowe stowarzyszenia filozoficzne (The International Society for Phenomenology and Human Sciences w 1976, American Society

for Phenomenology, the Fine Arts, and Aesthetics w 1980, Sociedad Ibero-Americana de Fenomenologia w 1995). W 1976 założyła The World Institute for Advanced Phenomenological Research and Learning (z siedzibą w Belmont), który ma oddziały i współpracujące zespoły filozoficzne na całym świecie. Instytut zajmuje się m.in. organizowaniem międzynarodowych kongresów filozoficznych. Z T. współpracowali m.in. P. Ricoeur, E. Lévinas, a także K. Wojtyła, z którym przygotowywała do druku pierwsze ang. tłum. pracy *Osoba i czyn* (*The Acting Person*, Dor 1979, wyd. jako t. X „Analecta Husserliana”).

Ważniejsze prace T.: *Essence et existence. Étude à propos de la philosophie de Roman Ingarden et de Nicolai Hartmann* (P 1957); *Phenomenology and Science in Contemporary European Thought* (Tor 1962); *Leibniz Cosmological Synthesis* (As 1966); *Why Is There Something Rather than Nothing? Prolegomena to the Phenomenology of Cosmic Creation* (As 1966); *Eros et logos. Esquisse de phénoménologie l'interiorité créatrice* (Lv 1972); *The Moral Science. A Discourse on the Phenomenological Foundation of the Social World and of Ethics* (w: *Foundations of Morality, Human Rights and the Human Sciences*, Dor 1983, 3–78); *The Moral Sense and the Human Person within the Fabric of Communal Life* (w: *The Moral Sense in the Communal Significance of Life*, Dor 1986, 3–100); *Tractatus Brevis. First Principles of the Metaphysics of Life Charting the Human Condition* (w: *The Phenomenology of Man and of the Human Condition*, Dor 1986, II 3–73); *Logos and Life* (I: *Creative Experience and the Critique of Reason*, Dor 1988; II: *The Three Movements of the Soul, or The Spontaneous and the Creative in Man's Self-Interpretation-in-the-Sacred*, Dor 1988; III: *The Passions of the Soul and the Elements in the Onto-Poiesis of Culture*, w: *The Elemental Passions of the Soul*, Dor 1990, 3–141; IV: *Impetus and Equipoise in the Life-Strategies of Reason*, Dor 2000).

Artykuły w języku pol.: *Struktura a wizja poetycka. Na podstawie analizy estetycznej „Nieboskiej komedii”* (w: *Szkice filozoficzne. Romanowi Ingardenowi w darze*, Wwa 1964, 445–470); *Trzy wymiary fenomenologii – ontologiczny, transcendentalny, kosmiczny*, tłum. B. Chwedeńczuk (w: *Fenomenologia Romana Ingardena*, Wwa 1972, 175–208); *Zagadnienia*

filozoficzne naszych czasów. Akt twórczy człowieka jako ostateczne źródło racjonalności (w: *Filozofia polska na obczyźnie*, Ło 1987, 67–77).

KONCEPCJA FENOMENOLOGII ŻYCIA. W swojej filozofii T. dążyła do stworzenia „otwartego” systemu fenomenologicznego, w którym postrzegane przez człowieka zjawiska otrzymają sens określający ich nowy, pełny charakter istnienia. Droga do formowania systemu prowadziła przez filozofię, sztukę i naukę (zarówno w wymiarze historycznym, jak i we współczesnych dokonaniach). Analizując krytycznie fenomenologię, T. odrzuciła poglądy idealistyczne oraz zamknięte w ramach racjonalistycznych, ograniczających ludzką intencjonalność do granic rozumu i ściśle racjonalnej analizy. Pole badań fenomenologicznych poszerzyła o badania władz poznawczych: wolę i wyobraźnię. Główny cel badań T. to stworzenie podstaw filozofii pojętej jako *mathesis universalis* zasadniczych dziedzin ludzkiej wiedzy, odkrycie tzw. punktu archimedesowego, z którego filozofia mogłaby ogarnąć wszystkie dyscypliny naukowe i formy działalności artystycznej (chodzi o stworzenie pewnego modelu myślenia, w którym wszystkie dziedziny wiedzy miałyby wspólną podstawę i mogłyby się wzajemnie porozumiewać). W latach 80. XX w. T. odkryła ów punkt, w którym spotykają się ze sobą *theoresis* (nauka), *poiesis* (sztuka) i *praxis* (etyka). Filozofię, która odkryła ten punkt (*philosophia prima*), nazwała „fenomenologią życia i ludzkiej kondycji” (*phenomenology of life, phenomenology of the human condition*). Jedność wiedzy dotyczy nauki, filozofii a także sztuki.

ETAPY BADAŃ. W dochodzeniu T. do „filozofii życia” można wyróżnić następujące etapy: 1) odrzucenie ejdetycznej i transcendentalnej analizy fenomenologicznej Husserla (ontologii bytów idealnych) i Ingardena (bytów możliwych), gdyż ontologia idealnych lub możliwych struktur bytowych nie da filozofii adekwatnych założeń badawczych. T. zaproponowała koncepcję tzw. kreatywnego doświadczenia (*creative experience*) i kreatywnego aktu człowieka (*creative act of man*) jako istotnych czynników świadomości oraz aktów twórczego „czynienia rzeczy i bytów”; 2) budowa wizji kosmologicznej świata – koncepcja „kreatywnego działania” ukierunkowanego na „uniwersalne stawanie się wszystkiego”, aby zrozumieć pierwotną kreatywność kosmosu (*Cosmic Creation*). T. oparła się m.in. na metafizyce G. W. Leibniza, jednak wprowadziła kategorię „kreatywnej konstytucji” w

miejsce Leibnizjańskiego pojęcia „uniwersalnej harmonii”; 3) wzbogacenie pojęcia „pierwotnej kreatywności” o kategorie ontologiczne: „inicjalną spontaniczność” (initial spontaneity) i „wewnętrzną aktywność” (inner working), ukazujące spontaniczność i wewnętrzną twórczość świata jako całości (Universum), w tym także człowieka, który jest bytem w pełni świadomym, ma świadomość moralną i jest twórczy; 4) poszerzenie własnego systemu o filozofię ludzkiego istnienia podczas procesu kształtowania egzystencjalnego sensu człowieka w wymiarze całokształtu człowieczeństwa. Podjęła badania nad m.in. a) ewolucyjną genezą „ludzkiego zwierzęcia” (human animal) w systemie życia; b) rolą i funkcją kreatywności człowieka w strukturze jego kondycji; c) kształtowaniem się głównych wyznaczników duchowości i człowieczeństwa w egzystencji ludzkiej (sensu moralnego i poetycznego działania); 5) wypracowanie teorii życia jako całości, w której główne miejsce zajmuje człowiek. Wg T., jest możliwe ustalenie miejsca człowieka „w jedności ze wszystkim, co żywe”, a także wskazanie kreatywnego czynnika w ludzkiej egzystencji oraz jej pierwotnego znaczenia, które – zdaniem T. – ujawnia się w sztuce, nauce i filozofii. To pierwotne znaczenie ma także wymiar religijny – może transcendować ku nieskończoności.

T. charakteryzuje życie jako niekończącą się całość wraz z różnorodnością jego przejawów, od najprostszych (początkowych) do wysoko zorganizowanych (np. „kreatywność ludzkiego ducha”) – w postaci społeczeństwa, kultury, nauki i sztuki. Wprowadziła ideę onto-poiesis, wyrażającą powiązania twórcze zachodzące między kosmosem, życiem (bios) i kulturą. Nieustanny proces tworzenia jest fundamentalnym przejawem życia, a treścią logosu świata i człowieka staje się wszechogarniająca kreacja, zaś filozofia stanowi przejaw doświadczenia twórczego.

FENOMENOLOGIA LUDZKIEJ DUSZY. W rozwoju duchowym człowieka, w drodze poszukiwań duszy (fenomenologia duszy) widzimy dążenie człowieka do Transcendencji. Dusza ludzka jest miejscem spotkania z Transcendencją. Podobnie jak Husserl, T. wyróżniła 3 sfery funkcjonalne człowieka: ciało, duszę i ducha. Dusza pełni rolę pośrednika między ciałem i duchem. Jest podłożem doznaniowych sił ożywiających mechanizmy fizjologiczne człowieka oraz czynnikiem stanowiącym rację tożsamości człowieka.

Najważniejszą część duszy stanowi podświadomość, zaś najbardziej istotną cechą funkcjonowania duszy (odmiennie niż twierdzili m.in. Leibniz i Husserl) – jej otwartość, skierowanie na zewnątrz, przez co dusza odpowiada za wzajemne połączenia, komunikację i harmonię w całym systemie życia.

Ważną częścią filozofii T. jest fenomenologia sacrum (zajmująca się przeżyciem religijnym), która ukazuje życie wewnętrzne człowieka, duchową drogę ku poznaniu Absolutu. T. krytykuje podejście m.in. fenomenologów do analizowania przeżycia religijnego za pomocą metod ejdetyczno-transcendentalnych, zamiast oprzeć się na intuicji doświadczenia religijnego. Swoje badania T. rozpoczyna od analizy podświadomości, w której ma źródło „zmysł religijny”, by następnie zająć się świadomością człowieka.

Aby człowiek wszedł w bezpośredni kontakt z Absolutem, jego dusza musi być w określonej fazie rozwoju, w tzw. wewnętrznym uświęceniu (zw. też wewnętrzną świętością). T. wymienia 3 etapy rozwoju duchowego, wyznaczone przez 3 tendencje (namiętności), zmierzające do spotkania Transcendencji: 1) radykalne badanie – przyjęcie pewnej postawy wobec rzeczywistości zewnętrznej (źródłem tego jest podświadome pragnienie rozumienia skłaniające człowieka do intelektualnej refleksji), chęć poznania stanów bytowych, przyczyn zdarzeń, a w ostateczności poznania sensu własnego istnienia. Podmiotem tej analizy jest dusza ludzka. Po uprzednim odrzuceniu wszystkich sądów, naturalnych wartości duszy, następuje szukanie przez duszę nowych punktów odniesienia; 2) dążenie w kierunku „egzaltacji i ideałów”, kreacja wartości (społecznych, moralnych, estetycznych, religijnych) pełniących funkcję ideałów – tzw. podświadomych form doświadczenia, umożliwiających twórczy rozwój człowieka; 3) dążenie w kierunku transnaturalnego przeznaczenia – ku Transcendencji.

Dusza, uświadamiając sobie pragnienie rozumienia sensu istnienia, zostaje „ogarnięta przez ciemność” (doznaje niepokoju i niepewności). Zwraca się wtedy ku drugiemu „ja”, ale nadal odczuwa cierpienie i pustkę, pragnąc odpowiedzi na najważniejsze pytania dotyczące swojej egzystencji. Jest to główny punkt w rozwoju duszy, która intuicyjnie zwraca się wtedy ku Transcendencji. Człowiek osiąga przekonanie o transnaturalnym przeznaczeniu własnej duszy – o transempirycznym przeznaczeniu. Nie jest to kwestia reguł, praw, ale inicjatywy, gdyż to sam człowiek przez akty duchowe tworzy

indywidualny sposób (drogę), by spotkać się z Absolutem. Bóg jest zawsze obecny w duszy ludzkiej, choć nie stanowi jej części, jakby czeka, aż człowiek odkryje Go w sobie.

Na rozwój metody filozoficznej T. znaczny wpływ mieli zwł. Husserl, Ingarden, Bocheński. Jej filozoficzne dociekania obejmowały m.in. historię filozofii, epistemologię, ontologię, filozofię sztuki, filozofię kultury, estetykę, etykę, metafizykę. Jako główną metodę analiz wybrała fenomenologię. Badając (także krytycznie) dzieje i rozwój fenomenologii, sama wniosła do nauki twórcze koncepcje filozoficzne. Odegrała ważną rolę w rozwoju i popularyzacji filozofii fenomenologicznej (ruchu neofenomenologicznego).

Phénoménologie et littérature. L'origine de l'oeuvre d'art. Hommages à A. T. T., Sherbrooke 1987; M. Troccoli, *Art as Self-Interpretation-in-Existence in A.-T. T.*, w: *Man's Self-Interpretation-in-Existence*, Dor 1990, 229–232; *Phenomenology and Aesthetics. Approaches to Comparative Literature and the Other Arts. Homages to A.-T. T.*, Dor 1991; Th. Ryba, *Elemental Forms, Creativity, and the Transformative Power of Literature in A.-T. T.* „*Tractatus Brevis*”, *Phenomenological Inquiry* 15 (1991), 5–31; M. P. Migoń, *The Notion of „The Person” in A.-T. T. Thought*, w: *Reason, Life, Culture*, Dor 1993, I 107–116; W. Mackiewicz, *Filozofia współczesna w zarysie*, Wwa 1994³, 133, 143, 147; M. P. Migoń, *The Ideals of Life in Anna-Teresa T. Thought*, w: *Life. Scientific Philosophy, Phenomenology of Life and the Sciences of Life*, Dor 1999, II 137–154; tenże, *The Onto-Poiesis of Life in Anna-Teresa T. Phenomenology*, w: tamże, I 31–48; J. Szmyd, *T. Anna Teresa*, w: *Wizerunki filozofów i humanistów polskich. Wiek XX*, Kr 2000, 378–384; G. Backhaus, *T. Phenomenology of Life. The „imaginatio creatrix”, Subliminal Passions, and the Moral Science*, *Consciousness & Emotion* 2 (2001) z. 1, 103–134; J. Szmyd, *Anny Teresy T. droga przez filozofię*, *EdF* 33 (2002), 237–245; G. Backhaus, *Impetus and Equipoise in the Life-Strategies of Reason as the Culmination of A.-T. T. Open System of Her Phenomenology of Life*, *Phenomenological Inquiry* 27 (2003), 5–19; M. A. Cecilia, *Human Dialectics: Existence and Coexistence in the Philosophy of A.-T. T.*, tamże, 156–174; L. Kimmel. *Logos: Anna-Teresa T. Celebration of Life in Search of Wisdom*, tamże, 20–33; N. Mardas, *Following the Golden Thread: A Journey Through*

the Labyrinth of T. Logos and Life, tamże, 34–62; D. Verducci, *To Reason as Living Men Conjecture as the Inferential Supporting Framework of the Human Condition according to the Meta-Ontopoiesis of Anna-Teresa T.*, tamże, 63–76; I. S. Fiut, *Zrównoważony rozwój: aspekt filozoficzny i medialny*, *Problemy Ekorozwoju* 1 (2006) z. 2, 25–32; M. M. Kowalczyk, *Anny-Teresy T. fenomenologia duszy*, *Horyzony Wychowania* 6 (2007) z. 11, 217–226.

Agata Szymaniak